

Mens en Wereld

WE zijn er weer. 't Is nog een beetje wennen. Na ruim drie weken kampeerbestaan in Frankrijk, met stralend weer, koken buiten, eten buiten, geen radio, geen kranten, is een flatje in de grote stad, met iedere ochtend de weerberichten en het nieuws van acht uur, weer een hele overgang. Maar toch wel zalig eigenlijk. Als we thuis komen, lopen we door het huis, als Amerikanen door het Rijksmuseum en we vinden alles zo netjes en zo opgeruimd en zo schoon. 'We leven daarginds als zigeuners,' zeg ik altijd, maar dat is niet echt waar. In de eerste plaats is onze auto lang zo groot niet als die van de meeste zigeuners tegenwoordig, maar dat tijdeloze leven, los van alles, zelfs van het H.V., met al z'n verplichtingen, vergaderingen en problemen, vlak voor de vakantie lijkt mij dat de meest ideale toestand op aarde, maar nog tijdens dat verrukkelijke niets doen, dat domweg genieten van alles, van de natuur, van de stilte, kortom van dat hele ongecompliceerde bestaan, weet ik het al: er zal weer een tijd komen, dat we terug willen. Op de heenweg zag ik ergens in een stadje op een druk plein, om een uur of vijf 's middags, een wat groezelige oude vrouw met een even groezelig kleutertje op een bank zitten. Heerlijk rustig zaten ze daar naar het verkeer te kijken en ik dacht: 'Dat is nu echt leven. Je van geen tijd of iets anders wat aantrekken en gewoon op je gemak als je daar zin in hebt, bijvoorbeeld in Amsterdam op het Rembrandtsplein gaan zitten, in plaats van precies om half zes de aardappelen opzetten en al dat eeuwige sleur-gedoe!' Op de terugweg, in datzelfde stadje, dacht ik: 'Wat moet ik eigenlijk om vijf uur op het Rembrandtsplein doen, met al die uitlaatgassen van auto's en die drommen fietsers. Mij niet gezien. Bovendien rammel ik om die tijd zo langzamerhand van de honger.' 'Ach, mevrouw,' zei de herderin, die iedere avond met haar kudde schapen voorbij kwam en dan een praatje met ons maakte, 't is hier helemaal veranderd. Vroeger kenden we elkaar allemaal en 's winters hoefden we geen avond alleen door te brengen. Dan gingen we met de lantaren naar de boerderijen in de buurt of de mensen kwamen bij ons en dat was gezellig. Maar tegenwoordig worden een heleboel huizen gekocht, als vakantieverblijf. Er komen ook wel nieuwe boerenbedrijven, maar die mensen kennen we niet en die zijn ook niet altijd zo aardig. Die maken soms ruzie met ons.'

Over het rustige buitenleven gesproken. Geef dan toch liever m'n eigen flatje maar en het H.V.

Recht op apartheid

EEN zekere drs. W. J. Bruyn heeft een brochure geschreven onder de titel 'Het recht op apartheid, inleiding tot de Nederlandse problematiek'. Aan het slot van het Voorwoord schrijft de auteur: 'Teneinde de discussie verder te stimuleren verschijnt deze deels omgewerkte en aangevulde beschouwing in druk'. Voordien had de schrijver de brochure in voorlopige vorm aan 'een beperkt aantal mensen uit kringen van onderwijs, politiek en wetenschap toegezonden'. Advies werd gevraagd aan prof. dr. J. Pouwer, hoogleraar in de culturele antropologie aan de Universiteit van Amsterdam, die meende 'dat de inzichten van deze wetenschap in de aard der cultuurverschijnselen en hun betekenis voor de maatschappelijke dynamiek met grote vrucht verwacht zouden kunnen worden' en in het derde hoofdstuk heeft de schr. daarvan 'naar vermogen en volgens eigen inzichten een dankbaar gebruik gemaakt.' De brochure ligt voor mij en deze op een redelijke wijze, dus met argumenten, te beoordelen, is een onmogelijke taak. Er is geen beginnen aan. Het is een schotschrift, op kwaad-aardigheid gebaseerd, het mist alle elementen van een minimum aan wetenschappelijkheid, stelt de problemen niet, onzuiver of verdraaid en doet de verwondering groeien hoe iemand, die zo gespeend is van elke vorm van systematiek, van elke vorm van wetenschappelijkheid, elk streven naar objectieve oordelen, gebaseerd op feiten, zuiver weergegeven, ooit een doctoraal studie heeft kunnen voltooien. De inhoud van dit schotschrift vertoont een mengeling van kwaadwaardige nonsens, uit het verband gelichte citaten, insinuaties, begripsverwarring, onkunde op elk gebied waarover geschreven wordt en dat alles in verbijsterende mate. Uit de duizenden voorbeelden van dit alles, kies ik, zonder gezocht te hebben, het volgende:

'Dat er ook binnen een cultuur subgroepen ontstaan met een zekere mate van afgeslotenheid naar buiten behoeft in ons land nauwe-

lijks betoog. Daarbij vraagt niet in de eerste plaats de verzuiling de aandacht, omdat het al of niet toetreden tot verzuilde organisaties als vrij geldt. Maar ook als men de vragen, welke ten aanzien van de verzuiling kunnen worden opgeworpen, wil vermijden, moet men constateren dat er in ons land talloze verenigingen, sociëteiten en clubs zijn die via ballotage en anderszins hun eigen specifieke karakter beschermen. De indertijd opgerichte 'Club of the Royal Netherlands' te Wassenaar, waarin alleen voor zéér exclusieve leden plaats is, kan als aandachttrekkend voorbeeld gelden. Maar 'apartheid' op deze wijze wordt in ons land overal beoefend in zeer verschillende milieus door mensen met zeer verschillende doelstellingen. Men denke in dit verband b.v. aan 'dansscholen voor de rooms-katholieke middenstand', aan de 'woningbouwverenigingen voor onderwijzend personeel' aan de 'clubs beneden de 40' van het Humanistisch Verbond of aan clubs als die voor mensen met een i.q. boven de 130.'

Schrijver vergat nog te noemen de kleuterscholen, die zo'n fanatiek streven tot 'apartheid' hebben, dat zij weigeren kinderen boven de zes jaar toe te laten.

En zo gaat dit schotschrift door, zonder ooit het probleem van de apartheid of de discriminatie zuiver te stellen.

Dat alles is alleen maar belachelijk, maar hoe deze heer Bruyn is en wat hij eigenlijk wil is helemaal niet belachelijk maar zeer gevaarlijk. Onder het mom van een bekrompen nationalisme 'Wien Neêrlands bloed door d'aderen vloeit' zijn z'n denkbeelden, als men die zo noemen mag, nationaal-socialistisch, gebaseerd op de bloed- en bodemtheorie. En ik meende, dat er genoeg ervaring was opgedaan met deze ideeën, om ze aan de kaak te stellen met de meeste nadruk.

Het recht op apartheid is een vies schotschrift, uitgegeven door drukkerij Derksen in Arnhem. B.

**Uitgave van het Humanistisch Verbond - Verschijnt om de veertien dagen
21ste jaargang no 16 - 3 september 1966**

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

TERUG van weg-geweest zult u uw krant wel niet zo goed bijhouden hebben als anders. Mag ik twee graantjes uit het wereldnieuws pikken, waarvan ik vind dat ze u toch niet mogen ontgaan? Johann Adolf Graf von Kielmannsegg is sedert uw vakantie opperbevelhebber van de NAVO-strijdkrachten in Centraal Europa. In vele Nederlandse bladen hebt u kunnen lezen wat dit heer in 1941, toen hij nog niet geroepen was de democratie te verdedigen, over de *'zegetrijke superioriteit van het eeuwige Duitse soldatendom'* heeft geschreven in zijn *Panzer zwischen Warschau und Atlantik*. Ik zal het niet allemaal herhalen, maar De Groene citeren:

'U hebt het natuurlijk gelezen van die Kielmannsegg. Eerst zeiden ze allemaal, dat hij prima was. Goed, hij had in Hitlers naam wat meegemoord, maar in zijn hart altijd een beste kerel, hoor, en hij was uiteraard later betrokken bij de aanslag op Hitler. Eigenaardig is, dat zowat alle hoge Wehrmacht-officiëren daaraan meegedaan schijnen te hebben. Eigenaardig is ook, dat ze zo laat pas op het idee kwamen om die enge man uit de weg te ruimen. Eigenlijk toch pas toen de oorlog verloren was. Wat zouden al die flinke officieren gedaan hebben, als de Duitse overwinningen hadden voortgeduurd? Maar om op de bekende verdediger van de westerse democratie, de NATO-commandant Kielmannsegg, terug te komen: u hebt natuurlijk gelezen, dat hij een fijn boek heeft geschreven, waarin duidelijk staat dat hij stond te popelen om die Polen te lijf te gaan, en dat het in Rusland een vieze stinkende troep was met al die joden. Kortom, een man bij wie — we zeggen het nog maar een keer — de verdediging en de handhaving van vrijheid en democratie veilig zijn.'

Van parlementaire controle op zo'n benoeming heb ik nooit gehoord, en dat zal dus wel niet nodig zijn. Wij slikken wel; we hebben al zoveel geslikt. Maar misschien is toch wel het meest trieste, dat Duitsers die beter moesten weten, altijd weer zulk soort mensen naar voren schuiven, terwijl ze toch zo graag voor democraten willen doorgaan. Het uitblijven van enig officieel protest zal voor de werkelijk democratische krachten in Duitsland nu niet bepaald bemoedigend zijn.

EEN tweede graantje dat ik voor u oppik, is dat van het Tweede-Kamerlid H. C. W. Moorman, oud-vice-admiraal, oud-staatssecretaris en nu dan Kamerlid voor de KVP. Die is in augustus een

plezierreisje gaan maken naar Zuid-Afrika, op uitnodiging van de Zuid-Afrikastichting, een instelling die ernaar streeft het beeld dat men in het buitenland van Zuid-Afrika heeft, te verbeteren. Tot goed begrip diene, dat andere Kamerleden voor de uitnodiging hebben bedankt, omdat hun de vrijheid werd onthouden te spreken met wie ze wilden (nogal logisch, want hoe zou je dat beeld willen verbeteren, als je iedereen maar met iedereen liet praten — die nikkers zouden het nog wel eens slechter kunnen maken dan het al was, nietwaar?). Nou, dat Moorman de uitnodiging wel aanvaardde, wordt heel begrijpelijk, als we lezen wat hij bij aankomst in Johannesburg uitkraamde:

'De gewone Nederlandse burger is van mening dat Zuid-Afrika met rust moet worden gelaten om zijn eigen problemen op te lossen. Doordat de politiek van de Nederlandse regering echter nauw gekoppeld is aan die van de Verenigde Naties, stelt het grootste deel van het Nederlandse parlement zich op het standpunt, dat het probleem Zuid-Afrika een internationaal probleem van groot belang is. De regering stelt zich echter niet aan de zijde van extremistische elementen en overweegt geen verdere sancties tegen Zuid-Afrika.'

Ergo: de heer Moorman ziet het grootste deel van het Nederlandse parlement als een soort verlengstuk van de regering (wat niet van een erg democratische gezindheid getuigt), hij is van mening dat de regering zich niet achter extremistische elementen stelt (zoals Luns met zijn ton voor het Defence and Aid Fund?) en hij vindt (maar waar heb ik iets dergelijks toch meer gehoord?) dat het parlement geen juiste afspiegeling is van het 'gesundenes Volksempfinden'. Maar de 'gewone man' waar hij op doelt, kan toch niet anders heten dan Moorman, dacht ik, want welke andere burger zou het met hem eens zijn? Of toch, ja, waarschijnlijk dominee Van Dis! Dat die nou nog van een KVP'er steun moest krijgen...

UIT Rotterdam bereikt mij het volgende commentaartje van een lezer:

'De Volksbond tegen Drankmisbruik is een aloude Rotterdamse instelling. Haar werkzaamheid lag in het verleden op het terrein door haar naam aangeduid, in een tijd dat het drankmisbruik een ander aspect had dan nu. Thans ligt haar activiteit voor een groot gedeelte op ander gebied, namelijk het exploiteren van bedrijfskantines. Het

is een aloude instelling, maar zij blijkt even antiek als oud te zijn. In een circulaire aan degenen die een leidende functie in de betrokken kantines uitoefenen, wordt in de aanhef gesproken over 'beheersters/ders'; dames gaan voor, nietwaar, zo hoort het. Maar dan volgt, na vermelding van de per juli vastgestelde basisinkomens, dat de provisie voor de vrouwelijke beheerders $\frac{1}{2}$ pct. en voor de mannelijke beheerders 1 pct. zal bedragen. Ja, gaan dames nu eigenlijk voor of niet?'

Wat overigens ook de vraag doet rijzen wanneer we in Nederland in het algemeen eens van dat achterlijke systeem afkomen, volgens hetwelk vrouwen voor precies dezelfde arbeid minder betaald krijgen dan mannen. Want geen enkele economische theorie kan wegredeneren, dat dit pure discriminatie is.

NIETTEMIN blijft het gelukkig, dat er in Nederland nog mensen zijn, voor wie geen probleem groot genoeg is, die een klaar en duidelijk inzicht hebben in wat u en ik zouden moeten doen, en die bij tijden goedgunstig genoeg zijn ons van hun rijke ervaring en kennis mee te laten genieten. Op wie zou ik anders kunnen doelen dan op Ridder van Rappard, die behalve burgemeester van Gorinchem, specialist in tuinkabouters en leider van een niet zo succesvol splinterpartijtje, een groot bijenliefhebber is en met voldoende autoriteit bekleed om de jaarlijkse bijenmarkt in Renkum te openen. Hij deed dat, schrijft Vrij Nederland, met een kleurrijk referaat waarin hij

alles hekelde wat naar zijn idee vies, vuil, voos, goor en smerig is. Daartoe nam hij allereerst het probleem van provo's en nozems onder de loep. Hij verweet deze bevolkingsgroepen een onmaatschappelijk optreden 'doordat zij het plezier zoeken en de verantwoordelijkheid schuwen.' Maar er daagt godlof nog licht in de duisternis.

'Zolang er in Nederland nog 10.000 imkers zijn, behoeft men niet aan de maatschappij te wanhopigen. Doordat de imkers niet enkel bevrediging van het eigen genoegen zoeken, zijn zij een voorbeeld voor hun omgeving. Jongeren, die zich met de bijenteelt bezighouden, zullen dan ook nimmer tot het nozendom vervallen', zo betoogde de burgemeester van Gorkum. *'Tegenover de imkers zakt het provoprobleem in het niet. De imker behoort tot de optimistische mensen, die verantwoordelijkheid kennen. Zij worden door hun hobby gegrepen. De bijenteelt openbaart iets van het mysterie Gods in de natuur. De bij leeft in een samenleving, waarin hij niet aarzelt eigen leven te geven als het nodig is voor de instandhouding van de soort. De waarde van het leven wordt bepaald door offervaardigheid en plichtsbetrachting. De imkers zijn daar een voorbeeld van. Zij gaan bij hun werk zelf van blijdschap zoemen...'*

Enfin, om kort te gaan: laten wij, den Vaderland getrouwe, zijn zoals de bijen. Toch jammer dat de teksten van de Gorkumse edelman maar op zo kleine schaal verspreid worden.

HERINNERING

*De gloeiende avond in de kleine stad:
Verlichte ramen stonden ruischend open
Naar zomertuinen en het langzaam loopen
Van de geliefden langs het grijze pad.*

*Als dit geheime ooit wéér te leven was:
Hoe dat het zachte licht van een lantaren
Scheen op de donkere, gedempte blaren,
Wist het hart, dat het van den dood genas.*

*Maar het vergankelijke kent geen keer
Dan in de opstanding der herinneringen;
Gistren is even ver als deze dingen:
In het verleden is de tijd niet meer.*

*Toch zullen bij het sluiten van den kring,
Waar in ons dreef des levens streng beschikken,
Die als de lucht onhoudbare oogenblikken
Onze eenige eer zijn en rechtvaardiging.*

*En zullen we, in de wervling van den tijd
En de vervoeringen, die niet beklijven,
Indachtig aan onze oude dagen blijven
Met onvergankelijke aanhankelijkheid.*

*Tot aan het zwichten en het laatst getij,
Wanneer de wereld één wordt met het duistren,
En wij de niet te hooren woorden fluistren:
Voorbij, voorbij, o en voorgoed voorbij.*

J. C. BLOEM

Uit 'Media vita,' derde druk, 1941

Een gesprek tussen Oost en West (2)

HEEFT het zin te schrijven over de mogelijkheden van een levensbeschouwelijk gesprek tussen communisten en niet-communisten? Of is het boek van Koejemans (zie M. en W. 2-10-'65) niet meer dan een sympathieke wensdroom? Ik kan mij voorstellen, dat die vraag bij sommige lezers is opgekomen. Gelukkig heeft mijn verbeterlijk optimisme een bondgenoot gevonden in het werk van Milan Machovec, hoogleraar aan de Karel Universiteit te Praag. Een vertaling in het Duits is in Zwitserland verschenen bij het EVZ Verlag, Zürich, onder de titel 'Marxismus und dialektische Theologie; Barth, Bonhoeffer und Hromadka in atheïstisch-kommunistischer Sicht'. Zoals Koejemans van het protestantisme uit een gesprek met Russische atheïsten begint, zo doet Machovec een poging om van het communisme uit tot een gedachtenwisseling met protestantse theologen te komen, die een open oog hebben voor de positieve kanten van wat in Oost-Europa gaande is. Hij vindt die in zijn landgenoot Hromadka, die loyaal staat tegenover het Tsjechische bewind, Karl Barth, die in zijn strijd tegen de dictatuur steeds een principieel verschil maakte tussen de nazi's en de communisten en Bonhoeffer, geestverwant van Barth, slachtoffer van Hitler's terreur.

Wat beweegt deze schrijver? Hij betreurt de levensbeschouwelijke verdeeldheid onder de mensen, die zo ver gaat dat grote groepen elkander niet meer verstaan. 'De voorstelling, die men zich van de 'ander' maakt, komt helemaal niet overeen met de werkelijkheid', schrijft hij. Vandaar dit beroep op de goedwillenden, om een discussie, 'geen spitsvondige', maar een, die 'de oprechte wens verraaft zich open te stellen voor de ander, niet slechts intellectueel, maar

ook als het om het zedelijk inzicht en de gevoelens gaat' en daarbij 'niet alleen zijn eigen sterke, maar ook zijn zwakke kanten tonend'. Het gaat dus om 'een tot de kern doordringende dialoog, vervuld van de persoonlijke achting voor de ander', waarin 'juist daarom openlijk de bezwaren tegen diens standpunt' worden uitgesproken.

Bovendien vindt hij dit onvermogen elkaar te verstaan verontrustend. Wij leven in een tijd, waarin op de spits gedreven tegenstellingen een alles en allen vernietigende oorlog naderbij brengen.

De schrijver vindt het nodig in dit verband op te merken, dat hij, overtuigd marxist, niet instemt met alles wat in de rijen der 'aan Marx gelovenden' gedaan en gedacht wordt. Hij wenst niet de gebreken van het huidige marxisme weg te praten, evenmin de sterke kanten van andere systemen, de christelijke inbegrepen, te kleineren. 'Maar', volgt er dan, 'al wil ik de christelijke boodschap begrijpen, ik zal haar ook bestrijden, omdat ik behoor tot degenen, die niet 'geloven kunnen'.

Echter bij dit bestrijden speelt nog een ander motief mee. De auteur heeft zelf een boodschap, uiteraard een andere. Men kan opnieuw twijfelen aan het nut van het tegenover elkaar stellen van twee boodschappen, die beide aanspraak maken op universele geldigheid. De gesprekspartners zullen immers beide voet bij stuk houden. Zelfs al zou dit zo zijn - ik betwijfel dat - dan nog zijn er goede redenen om van deze studie kennis te nemen:

1. Het gehele werk getuigt van veranderende contactmogelijkheden tussen Oost en West (vgl. in dit verband het artikel van Krug in Reken-schap 1965 pag. 142.) Dat aan verbetering daarvan grote behoefte bestaat zal niemand ontken-

nen. Dat dit met culturele contacten moet beginnen, eventueel voortgezet worden, komt mij zeer waarschijnlijk voor;

2. De schrijver waarschuwt tegen de oppervlakkige en onwaardige bestrijding van de godsdienst, die we kennen uit telkens terugkerende krantenberichten. Hij hekelt b.v. de wijze, waarop de scholen de leerlingen het atheïsme bijbrengen, allereerst omdat zo geen juist begrip ontstaat van de zaak waar het om gaat. 'Heeft de atheïst zijn overtuiging alleen door de school (cursivering van M.) verkregen, dan zal zelfs een middelmatige gelovige in de discussie hem de baas blijven' en is de kans, dat hij 'terugvalt' in een moeilijke levenssituatie bijzonder groot;

3. Hij pleit voor het kritisch hanteren van het marxistisch atheïsme. Bovendien, kritische denken alleen is niet genoeg. Een hechte overtuiging is slechts mogelijk, als die gedragen wordt door een daarmee overeenkomende wijze van leven;

4. Machovec maakt het zich niet gemakkelijk en is in dit opzicht een voorbeeld voor allen, die zich in hun polemieken met christenen bij voorkeur afzetten tegen verouderde voorstellingen en begrippen. Daarom ook richt hij zich tot de nieuwere theologie en acht verdachtmakingen zoals: 'nu ja, als het tij verloopt verzet men de bakens' beneden zijn waardigheid en de ernst der problemen. Gevolg: zijn samenvatting van de drie in de titel genoemde denkers is van een bewonderenswaardige objectiviteit.

Een vraag die ons interesseert is nu of dit boek het uitzicht opent op een vruchtbaar gesprek tussen communisten en humanisten, zoals wij die hier kennen. Nergens blijkt, dat de auteur zich van het bestaan van een (als ik het zo zeggen mag) westers humanisme bewust is. Wel blijkt, dat er tussen zijn en ons humanisme naast punten van overeenkomst ook markante verschillen bestaan. Een voorbeeld van de laatste: de uitgangspunten van zijn marxisme ziet hij als wetenschappelijke waarheden, die niet ter discussie worden gesteld. Mijs inziens heeft een gesprek slechts zin, als juist met die discussie begonnen wordt. En ik moet uit de geest van dit werk opmaken, dat Machovec zulk een begin niet uit de weg zou gaan. Zijn er achter het ijzeren gordijn denkers, die voldoende van het internationale humanisme op de hoogte zijn om het gesprek te openen? Zou hier geen taak liggen voor de IHEU? Het vervullen daarvan zou van grote betekenis kunnen blijken.

Pr.

Bij de dood van de dichter J. C. BLOEM

DE gedichten van Jacques Bloem zijn zo vanzelfsprekend een duurzaam bezit van wie zich toegang heeft verschaft tot de Nederlandse poëzie, dat het heengaan van hun maker die zekerheid des te dieper doet beseffen. De dood van deze dichter is bovendien zozeer één met zijn verzen dat zij nauwelijks als incident wordt ervaren. Zij was er reeds en zal er aanwezig blijven.

Bloem heeft zich meer dan eens afgevraagd of een 'handvol gedichten' het 'moeilijk, gewoon bestaan' rechtvaardigde. Het antwoord op deze vraag is eenstemmig gegeven. Door alle literaire revoluties heen, die in de eerste helft van de twintigste eeuw hebben gewoed, is bij de opeenvolgende generaties van dichters, critici en 'gewone' lezers de liefde voor de verzen van Bloem standvastig gebleven. Zijn werk werd nooit verouderd verklaard. De harten bleven hem toegewijd, even krachtig als het gevoel van eerbied dat sprak uit de ontroerende hulde die zijn leeftijdgenoot A. Roland Holst het vorig jaar door de jonge generatie werd ge-

bracht in het stampvolle Carrégebouw te Amsterdam.

Hoe kan het zijn dat een dichter als Bloem, die zich zo welbewust in de literaire traditie der eeuwen voegde, liefde en vertrouwdheid opwekt in onze tijd, waarin de dichters geheel nieuwe wegen willen inslaan? Ik heb, heeft hij eens geschreven, ernaar gestreefd enkele essentiële dingen van het leven zo uit te spreken dat dit alleen van mij en van niemand anders zou hebben kunnen zijn. Die wijze van spreken, met zijn gehele persoonlijkheid, noemde hij zuiverheid. Het is de zuiverheid van zijn verzen en het zijn die enkele essentiële dingen waarvan zij spreken, die zovele lezers blijvend hebben geraakt.

In zijn eenzaamheid, zijn verlatenheid, zijn lijden onder wat hij de 'dagelijksheid' van het bestaan noemde, in zijn verlangen naar een leven dat wél al die moeite waard zou zijn, in zijn houding tegenover de dood was Bloem, ondanks de verschillen, in diepste wezen solidair met zijn medemensen. Hij voelde dat hij zijn ervaring van het leven zo niet in diepte dan toch naar haar aard met allen deelde. Dit besef gaf hij vorm in zijn gedichten. Het 'ik' is er evenveel in aanwezig als het 'wij', 'mijn hart' evenveel als 'de harten'. De trouw die zijn poëzie ten deel valt, is de dank voor zijn trouw aan de mensen.

B. C.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad: mr M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73 Utrecht, telefoon 030 - 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 6,50 per jaar, voor niet-leden f 8,50, buitenland f 10,—, losse nummers f 0,30

Een humanistisch 'nieuw testament'

DE titel van Hella Haasses laatste roman, *Een nieuw testament* *), is een vondst. Niet om de opportunistische reden, dat in dit van bijbelteksten doordeesemde land een dergelijke titel wel verkopen moet, maar omdat de inhoud in zekere zin het oude en het nieuwe testament achter zich laat en een nieuwer, duidelijk humanistisch gekleurd testament verwoordt. Ofschoon het boek deze interpretatie toelaat, is dat toch niet de betekenis van de titel, want het nieuwere testament is in de roman een stuk dat een eertijds gevierd hofdichter, Claudius Claudianus, schrijft, als hij, in ongenade gevallen, meent de volgende dag ter dood gebracht te zullen worden. Zijn vroeger werk, zijn praalverzen, zijn kool-en-geit-sparende society-literatuur, acht hij dan een nalatenschap die overleefd is. Zijn 'nieuw testament' is een duidelijk humanistisch geschrift.

'Een nieuw testament' is een historische roman, omdat het speelt in het Rome van het jaar 417, maar daarom niet alleen. Men zou het een klassiek boek kunnen noemen eigenlijk vooral om de strakke compositie, vrijwel overal streng volgehouden (de handeling speelt zich zelfs binnen één etmaal af), om de soberheid van zegswijze, de eenvoud van stijl (die niettemin hier en daar breedvoerig kan zijn), om de sfeer der klassieke oudheid die het ademt. Vooral om die compositie en die sfeer is deze roman naar mijn mening een uitzonderlijk knap boek. De schrijfster is erin geslaagd met een concisie die wij niet van haar gewend waren (het hele boek telt slechts 167 pagina's) niet alleen de oppositie tussen de twee hoofdfiguren, de dichter en diens beschermheer, de rechter, haarfijn te schetsen, maar bovendien de achtergrond waaruit hun gevoelens en reacties voortkomen. Daarbij heeft het boek zeker aan waarde gewonnen, doordat het zoveel meer is dan geschiedschrijving, doordat het het oude Rome tot levende werkelijkheid maakt en daarmee een menselijke problematiek van alle tijden weergeeft.

Het boek bestaat uit drie delen, die achtereenvolgens de jeugd van Klafthi, de roem van de gevierde dichter Claudius Claudianus (dezelfde persoon), en de confrontatie van Niliacus (een schuilnaam van weer dezelfde man) met zijn tegenspeler, de prefect, weergeven. Klafthi is het onechte kind van de zoon van Eliezar ben Ezekiel, een Egyptische jood, die een merkwaardige vriendschap koestert voor de Romeinse rechter Hadrianus, een man vervuld van eigen roem, maar niettemin met een permanent minderwaardigheidscomplex omdat hij een homo novus is, een Egyptenaar, geen Romein van afkomst. Klafthi wordt de beschermeling van Hadrianus, die hem – maar meer ter grotere glorie voor zichzelf dan voor de jongeman – weet te brengen in een positie waarin hij de gevierde hofdichter Claudius Claudianus kan worden.

Deze dichter nu is een historische figuur, die in 394 uit Egypte naar Rome kwam, maar van wie na een tiental jaren waarin hem roem en eer te beurt vielen, in de geschiedenis niets meer bekend is. Hella Haasse heeft deze historische lacune opgevuld door de man in ongenade te laten vallen, omdat hij ondanks een serviele naar-de-mond-praterij toch een dichtertelijke drang tot vrijheid had, die hij bij tijden

niet kon verloochenen. Als Niliacus tenslotte wordt hij de man die de armste mensen lezen en schrijven leert, die een bestaan in nederigheid en dienstbaarheid prefereert boven de glorie van het hof, omdat dit bestaan voor hem tevens de vrijheid betekent. De jongen die als lijfeigene begonnen is, tot grote roem is opgeklimmen en als eenvoudig onderwijzer zal eindigen, heeft zich gedurende dat ontwikkelingsproces van dwang en angst bevrijd; hij heeft zichzelf leren kennen en met zichzelf leren leven.

DE tegenpool is de zelfzuchtige Hadrianus, die met de Egyptische grootvader van zijn beschermeling omgaat om zich diens meerdere te kunnen voelen (maar daarin niet slaagt), die de jongen protegeert tot grotere glorie van zichzelf, die tenslotte ervaren moet, dat de volwassen Niliacus niet zozeer hem haat als wel hem veracht, om zijn onvolwassenheid, zijn on-

HELLA HAASSE

volgroeidheid. Wanneer Claudius gearresteerd wordt en de rechter krachtens de strenge wetten van Rome niet anders kan doen dan hem ter dood veroordelen, breekt het besef van eigen minderwaardigheid bij Hadrianus met alle kracht door. Indien hij gefaald heeft als rechter (door de arrestant vrij te laten) en als mens (door hem in strijd met zijn belofte zijn ware afkomst te vertellen), leidt dat tot het dramatische slot, waarin hij, veracht door zijn beschermeling, door zijn dienaren en door het volk, de giffeker drinkt. De werkelijk vrije mens behaalt de overwinning op de man die zich aan ijdelheden vergaapte.

Hoezeer deze innerlijk vrije mens Niliacus een humanist is, blijkt uit zijn moeilijke positie in het oude Rome, waar de christenen het voor het zeggen gekregen hebben, waar alle machtsposities gaandeweg door aanhangers van de nieuwe godsdienst zijn veroverd ('Maar de nieuwe machtigen van nu – of zij die dat willen worden –, die zich laten dopen om hun ambities te dienen, of die, wanneer zij uit een christelijk huis stammen, tot in de perfectie de

kunst verstaan de ene hand niet te laten weten wat de andere doet; die andersdenkenden straffen en uitsluiten met dezelfde hardvochtige bekrompenheid als vroegere christenvervolgers, en altijd de mond vol hebben van hun eigen uitverkoren staat, vervullen mij met verbazing en afschuw.') Hij hekelt de wijze waarop de christelijke staat wordt gegrondvest, maar verwierpt niet het geloof ('Ook onder de allerarmsten werft men bekeerlingen; niet door ze te eten te geven, maar door ze wijs te maken dat het gebed tot stoffelijke resten in een sarcofaag of schrijn (al dan niet van martelaren voor het geloof, want dat is vaak nog de vraag) een wonder kan bewerkstelligen. Ik ken wel een handvol christenen hier in de wijk, die afwijzend staan tegenover deze zwendel (in wezen geen zier verschillend van het schrilste bijgeloof in vroegere tijden). Het zijn mensen, die ik respecteer; zij lopen niet te koop met hun overtuigingen, maar zij leven er naar').

Een zwak punt in het boek komt mij voor, dat de dichter tenslotte zijn vervulling vindt in een eenvoudig onderwijzen. Wel is het logisch, dat hij zijn sierverzen afzweert, maar dat zijn lofzang op de poëzie in het testament niet anders dan platonisch blijft, doet toch vreemd aan. De nogal scherpe tegenstelling tussen intellect en volk die vooral in de beschrijving van de buurt waarin de vroegere hofdichter onderwijst, naar voren komt, lijkt mij wat gechargeerd, terwijl de verheerlijking van het gewone volk door de dichter wel erg duidelijk diens intellectuele achtergrond verraadt (en die van de schrijfster). In de schildering van volkstoneeltjes is het boek trouwens het zwakst: termen als 'Donder op' en 'waardeloos' doen als anachronismen aan, in een stijl die door het veelvuldig voorkomen van tegenwoordig-deelwoordconstructies, juist iets klassieks heeft. Daarentegen komt in de roman een Couperusachtige beschrijving voor van het optreden van een groepje kermisklanten/provocateurs, die door de rechter op een intellectueel afgestuurd zijn om hem te compromitteren.

Kritiek kan in dit geval niet anders zijn dan detailkritiek. Ik aarzel niet 'Een nieuw testament' een van de beste boeken te noemen van de laatste jaren, een historische roman die verdient ook door hen die niet van het genre houden, gelezen te worden, behalve om zijn literaire kwaliteiten ook om het feit dat het zo'n duidelijk humanistisch boek is. 'Waar zou de zin van het leven anders te vinden zijn dan in de natuurlijke, zogenaamd tijdelijke wereld, in het bestaan op aarde van dat met rede begiftigd wezen, de mens?' schrijft Niliacus/Claudianus in zijn nieuw testament. Het had in de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond kunnen staan.

R. DE LA RIE

*) Hella S. Haasse: Een nieuw testament (Em. Querido's Uitgeverij N.V., Amsterdam, 1966; f 11,50)

Lezingen voor de radio

Zondag 4 september VARA 9.45 uur: Matthew I. Spetter: 'Vietnam; een Amerikaans nationaal trauma';

Zondag 11 september VARA 9.45 uur: R. de la Rie: 'Gezag, wat doen wij daar eigenlijk mee?'

'God is dood'-discussie oorzaak van veel 'opspraak'

DE artikelen in 'Time' van 22 oktober 1965 en vooral van 8 april 1966 zijn dermate een kapstok voor misverstanden geworden, dat ik gevolg heb gegeven aan het verzoek van de redactie van 'M.&W.' enkele punten te lichten uit een lezing die ik op een H.V.-gespreksavond te Doetinchem heb gehouden over de betekenis van de 'God-is-dood-beweging'.

De samenvattende publikatie hierover in 'Time' vond zijn oorzaak in het optreden van de zg. christelijke atheïsten, vnl. van de vier theologische docenten Van Buren, Hamilton, Vahanian en Altizer, die het traditionele christelijke beeld van de Schepper als totaal verouderd beschouwen. En dat zeker niet alleen wegens de drie nieuwste theorieën over het ontstaan van het heelal zoals die in het voetspoor van de Amerikaanse Nederlander Maarten Schmidt zijn gepubliceerd in 'Time' van 11 maart 1966 (steeds uitdijend heelal, ontstane leemten opgevuld door nieuwe sterrenstelsels; of uitdijend en inkrimpend heelal in cyclus van 80 miljard jaar), waardoor God als 'prime mover', als oorzaak aller dingen is vervallen.

De kwestie is ook dat de christelijke atheïsten het niet langer mogelijk achten te geloven in een 'transcendente', buiten de waarneembare wereld bestaande God. Daarmee is de werkelijkheid en noembaarheid van God met een ruk in het geding gebracht. Zij zeggen immers dat het christendom, wil het voortbestaan, het zonder hem, d.i. zonder de traditionele godsvoorstellingen, zal moeten stellen. Dit heeft bij veel vluchtige lezers misverstanden gewekt, zo bv. bij de dominicaan dr. B. A. Willems, die blijkens 'De Volkskrant' van 28 mei 1966 alleen in 'Time' van 8 april 'een parade van mannenbroeders' heeft ontdekt, 'waarin drastisch uiteenlopende figuren aan elkaar werden geschreven. Nietzsche, Rahner en Simone de Beauvoir, Schillebeeckx, Marx en Karl Barth, Joannes XXIII, Ebeling en Billy Graham en nog tientallen anderen traden op in deze theologische cocktail party.' Dr. Willems zegt dan als verrassend versluiserende conclusie: 'Eigenlijk werd maar één ding duidelijk, nl. dat er in Amerika een groep theologen bestaat die met grote nadruk de dood van God verkondigen'.

Deze auteur heeft kennelijk, zoals zovele andere, niet het begeleidende artikel gelezen voorin op bladzijde 11 van het bewuste 'Time'-nummer van 8 april, waarin de twee betrokken redacteurs zeggen, dat zij geput hebben uit 300 gesprekken, over de hele wereld gevoerd door 'Time'-correspondenten met theologen, filosofen, geleerden, artiesten, leraren, studenten, enz. uit gelovige en buitenkerkelijke kringen. Na maandenlang zoeken naar een eigentijds godsbeeld kwamen zij tot de conclusie dat er geen aanvaardbare voorstellingen konden worden gevonden. Vandaar op de omslag van 'Time' de vraag: 'Is God dead?'

Eenzelfde conclusie hebben we nog dit jaar kunnen horen van de Duitse, kerk-buiten-de-kerk theologe, dr Dorothee Sölle: de God, zoals de kerken die traditioneel preken, spreekt haar niet meer aan, staat haar zelfs tegen, kan geen plaats hebben in haar leven. Zij meent dat Nietzsche dié God bedoelde toen hij zei: 'Gott ist tot', een interpretatie waarover ieder

die 'Also sprach Zarathustra' gelezen heeft, met haar van mening kan verschillen, wegens Nietshes sterke diesseits-gerichtheid. Hoofdzak is dat de 'God-is-dood'-theologen haar mening delen. 'En dat in het Amerika, waar de godsdienst een bloeiende zaak is. Waar 't wiesdes is dat God bestaat', zoals J. M. de Jong, rector van het Theologisch Seminarium zei op 12 juni tijdens een forum-discussie voor de Nederlandse televisie. Zijn betoog, waarbij hij zijn gehoor bezwoer geen bepaald godsbeeld te huldigen, had als kern: 'Al deze voorstellingen gaan kapot aan de werkelijkheid van de wereld'. Een 'krasse' uitspraak, toegelicht met: 'We moeten niet te veel doorpraten over God als oorzaak van wat er is of over God als noodzakelijk bindmiddel van de sociale orde, als garant van maatschappelijke zekerheid, als handhaver van de status quo. God bestaat niet als deze tafel hier. We moeten ons er geen voorstelling van maken, anders overtreden we het tweede gebod'. Dat wil zeggen: geen aangeklede afgodspop dus.

Dit is nu precies hetzelfde als wat de Amerikaan Vahanian zegt, als hij bij het analyseren van het gangbare godsbeeld opmerkt, dat dit het produkt is van het versmelten van het oorspronkelijke christendom met Griekse filosofie. Dit leverde, cultuurhistorisch gesproken, een afgodsbeeld op dat niet meer past bij en niet meer aanslaat in een gesecculariseerde cultuur. Als er een god is, kan de mens slechts over hem praten in benaderende termen, vanuit zijn eigen cultuurniveau. Zo komt hij tot de conclusie dat God dood is en dat zal blijven tot de kerk genoeg gesecculariseerd is in denkgewoonten en structuur om hem opnieuw te proclameren op een manier die telkens beantwoordt aan de culturele behoeften van een bepaalde periode.

Een van de vier discussianten van het Nederlandse tv-forum raadde, haast in paniek, aan

'God (te) vervangen door Jezus', d.i. precies weer wat Hamilton volgens 'Time' deed. Er is nog geen samenhangende theologie door deze Amerikaanse groep uitgewerkt. Met gevolg, dat de innerlijke tegenspraak in de God-is-dood-beweging wel wordt samengevat in het aphorisme: 'Er is geen God en Jezus is zijn enig geboren zoon'. Immers een christocentrische theologie, die het bestaan van God ontwijkt, werpt meer vragen op, dan zij beantwoordt. De kwestie is, dat als Jezus niet op de een of andere manier duidelijk met God in relatie wordt gebracht, niet is in te zien waarom hij een beter geloofsideaal zou kunnen zijn dan Boeddha, Socrates of bv. Albert Camus. Daarom zal de meerderheid der christenen wel blijven staan op het behoud van de symbolische, traditionele openbaringstaal, meent Altizer.

Hij ziet het vèr-uitgesponnen middeleeuwse godsbeeld als de oorzaak van Gods dood. De ineensstorting van het christendom en de opkomst van een seculaire wereld zonder God, ziet hij als een noodzakelijk voorspel voor de herontdekking van het heilige. Kortom hij beschouwt in zijn 'The Gospel of Christian atheism' de dood van God als 'een noodzakelijke daad van verlossing'. Wat in elk geval al een heel verschil is met Thomas van Aquino, die het bestaan van God op vijf manieren meende te kunnen bewijzen.

Vele van de theologen, onder wie de Jezuiet Avery Dulles, die een nieuwe leer omtrent God pogen uit te werken, geven toe dat zij er niet zeker van zijn welke invloed uiteindelijk hun bevindingen zullen hebben op andere christelijke waarheden. Doch zij zijn het erover eens dat zo sterk op God betrokken punten als persoonlijke verlossing in het hiernamaals en onsterfelijkheid in aanzienlijke mate voorwerp van nieuwe studies zullen moeten worden. 'Time' vindt dit allemaal niet zo erg, want zei niet Thomas van Aquino zelf: 'Wij kunnen niet weten wat God is, doch meer wat hij niet is.'

Besluiten we met een treffend citaat uit Rilke's 'Die Geschichten vom lieben Gott', mij gestuurd door prof. K. A. H. Hidding, Leids fenomenoloog: 'Wir haben Gott im Himmel begraben, aber aus der Erde wird Er zurückkehren'.

Drs. H. D. van Pernis

GEEF ZE GEEN LEVENSLANG

MEDEMENSELJKHEID, naastenliefde, intermenselijke relatie, dat zijn prachtige woorden, die ons dagelijks als bijen omzoemen. De praktijk is echter even glashard als voordat deze woorden onze conversatie verrijkten. Onze samenleving wordt nog beheerst door angst, die ons dringt naar de veilige positie bij het kampvuur. Wie enigszins die veiligheid schijnt te bedreigen, wordt uitgestoten in het donker, waar de wolven huilen.

Er lopen in onze samenleving honderden rond, die gewoon Jansen of Meier heten, kort geleden nog net zulke fatsoenlijke lieden als u en ik, maar die, in een onbewaakt ogenblik op een dwaalspoor geraakt, met de strafrechter in aanraking zijn gekomen en 'gezetten' hebben. Terecht, natuurlijk. Maar als de schuld geboet is, wat dan? Staat men dan weer op schoon papier? Was het maar waar.

Nog steeds immers is de publieke opinie geneigd om elke straf te prolongeren. Alan Paton heeft in zijn schokkende boek over de Zuid-afrikaanse immoraliteitswet dit motto meege-

geven: 'Er staat twee jaar op, maar in feite is het levenslang'. En daarvoor hoeven we niet eens naar Zuid-Afrika te gaan, want het is hier niet anders. Wie gezeten heeft is een boef. En als hij weer vrij komt, blijft hij niettemin in het oog der oordelende schare een boef. Dat betekent dat hij uitgestoten wordt, uit de ren gepikt als een zieke kip.

Theoretisch neemt niemand deze houding voor zijn rekening, maar iedereen redeneert zo: 'Natuurlijk moeten die lui weer op een of andere wijze worden ingeschakeld. Maak ik zou zo iets niet in mijn zaak willen hebben. Daar moeten ze dan maar wat anders op vinden.' En daar loopt alles op stuk. De eigen omgeving neemt zo iemand niet. En als hij verhuist om elders, zoals dat heet, een nieuw leven te beginnen, dan hoeft het maar even te duren of een toevallige bezoeker trekt zijn wenkbrauwen op en zegt: 'Hé, zit die hier bij jullie? Weet je wel, dat...' En dan is het weer stuk. Je hoort

(Vervolg op pag. 7)

IK denk er ZO over

Loyale of vrije mensen

ONDER mijn commentaar in 'Mens en Wereld' van 13 augustus heeft de redactie een voetnoot geplaatst, waarvan het doel niet duidelijk is, zodat we daarnaar moeten gissen. 'De kleine Van Dale zegt ook nog: 'iemand aftuigen, hem aflossen; ook figuurlijk met woorden.' Geestelijk geweld dus evenzeer als lichamelijk. Wordt daardoor mijn betoog verzwakt? Stellig niet! Ik meen dat geestelijk geweld minstens even erg en ergerlijk is als lichamelijk geweld, beide een humanist onwaardig.

C. VÖLKER

Jongeren in opmars?

HEEFT de waanwijze houding van sommige ouderen mij vroeger wel eens ergenis gebracht, als zij jongeren hun eigen verantwoordelijkheid wilden ontzeggen wegens hun gebrek aan ervaring, evenzo ergert mij de houding van jongeren nu, als zij in hun waanwijsheid de ouderen ervan betichten, de wereld slecht te hebben gemaakt, alsof er geen mensen zijn geweest, die naar hun vermogen hebben getracht de wereld te verbeteren. De schrijver van het artikel 'Jongeren in opmars'

(Vervolg van pag. 6)

er niet bij, je bent een brutale indringer, die het weer probeert. Het schone papier is niet schoon. De straf wordt levenslang.

Dit zijn geen beroepsmisdadigers, maar mensen als u en ik, die zijn uitgeleden. In plaats van ze op de been te helpen, geven we ze telkens weer een duw tegen de grond. Dat is niet alleen maar gewoon onbarmhartig, het is fout. En het is ook dom. Mensen die heel goed maatschappelijk bruikbaar zijn, misschien beter dan anderen, omdat ze een harde les hebben gehad, worden op die manier in de onmaatschappelijkheid gejaagd.

En daar hebben we nu de reclassering voor, om deze misstanden uit de wereld te helpen. In feite werkt die reclassering naar twee kanten. Ze wil de uitgestoten helpen, maar ook de uitstoters hun tekort aan menselijkheid en sociaal besef duidelijk maken. Als het daarmee namelijk in orde was, zou er geen reclassering nodig zijn, dan liep alles vanzelf. Dan werd degene die zijn straf heeft uitgezeten de normale kans geboden om het in het vervolg beter te doen. Het gaat er niet om boeven op de samenleving los te laten, maar om te zorgen dat die samenleving in te grote zelfvoldaanheid geen boeven gaat kweken.

Als men daarom op de nationale reclasseringsdag een bijdrage in de collectebus werpt, dan moet dat niet gebeuren om van het gezeur af te komen, maar 't moet een teken zijn dat men mee wil werken aan een nieuwe mentaliteit ten opzichte van medemensen die dreigen te verongelukken, maar die helemaal niet hoeven te verongelukken als wij het niet willen.

Wanneer we daar eens aan dachten als ze met lijst of bus bij ons komen.

Laten we dan de deur van onze samenleving wijd openzetten en een royale hand uitsteken. Zij horen er ook bij. Geef ze geen levenslang.

FEDDE SCHURER

- J. Koops - schaart zich aan de zijde van deze jongeren en evenzo aan de zijde der provo's. Als Koops opkomt voor de eigen verantwoordelijkheid van de jongeren, dan zeg ik: akkoord, maar dan moeten ze ook tonen verantwoordelijkheidsbesef te hebben en daaraan ontbreekt het dikwijls. Ze mogen van mijn part daarbij radicaal en non-conformistisch zijn. Wij wilden vroeger in onze jongerenorganisatie ook niet aan de leiband van ouderen lopen. En als Koops beweert, dat de hedendaagse jeugd ideologieën, gebaseerd op vaderlandsliefde, democratie en vrijheid niet meer aanvaard kan, dan meen ik dat deze generalisatie onjuist is. Het is het neo-anarchistische deel der jongeren, dat er zo over denkt en met het vuile badwater der ideologieën ook het kind, dat zijn de ideeën, weg wil gooien. Omdat ze de waarden der begrippen als genoemd ontkennen, geven zij blijk geen verantwoordelijkheid te beseffen en daarom een groot gevaar voor de maatschappij te zijn.

Maar gelukkig zijn er ook jongeren (naar ik hoop ook in de H.J.G.) die niets van het provo- en nozemgedoe moeten hebben en een betere opvatting van jongerenopmars hebben.

P. KOS

(Het is spijtig wéér te moeten constateren, dat goed lezen een moeilijke kunst is. Vele mensen lezen nooit wat er letterlijk in een artikelje staat en trachten zich - al lezend - in de gedachtengang van de ander te verplaatsen, maar zij projecteren hun ideeën of opvattingen over de tekst heen, waardoor deze niet meer 'sec' tot hen spreekt. Nu, dat heeft de heer Kos gedaan met het stukje van Koops. Hij schrijft o.m.: 'Omdat ze de waarden der begrippen als genoemd ontkennen, geven zij blijk geen verantwoordelijkheid te beseffen en daarom een groot gevaar voor de maatschappij te zijn'. Stel daarnaast slechts één citaat uit Koops' stukje en er blijkt, dat de heer Kos 'hineininterpretierend' heeft gelezen: 'Men zal dus moeten beginnen met de jongeren veel meer ruimte en vertrouwen te geven en zelfs grote risico's moeten nemen daarbij. De jongeren willen hun eigen verantwoordelijkheid dragen. Die willen ze tot uitdrukking brengen, vaak emotioneel. Acties voor de vrede in Vietnam, enz., spreken hen aan. Ook vele humanistische jongeren voelen voor dergelijke acties'. De heer Kos heeft waarschijnlijk willen zeggen, het te betreuren dat enkele groepen jongeren zijn opvatting van verantwoordelijkheid niet delen. Ook wij stellen dat een enkele keer vast. Men kan dat niet prettig vinden, maar - zoals Koops terecht zegt - 'De jongeren willen hun eigen verantwoordelijkheid dragen' en die kan andere aspecten hebben, tot andere daden voeren als wij, aan onze opvattingen van verantwoordelijkheid vastgeroeste ouderen, graag zouden willen. Maar de jongeren - al noemt men hen met een loze kreet 'neo-anarchistisch' - zonder meer te betichten van 'geen verantwoordelijkheid te beseffen' voert volgens ons toch te ver. Redactie).

Turkse humor

met of zonder kaas

Nasreddin Hoca¹⁾ zei op een dag tot zijn vrouw: 'Breng me wat te eten, want ik ben erg hongerig.' Zij bracht hem een stuk brood. 'Vrouw, wees niet al te zuinig', zei de hoca geërgerd, 'doe er ook een stukje kaas bij. Kaas is geen slechte voeding; 't bevordert de eetlust en geeft kracht en energie.'

'Er is geen kaas meer, Allah zou het kunnen getuigen', antwoordde de vrouw, 'er is geen kruimel in huis te vinden.'

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groepopolis" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

'Dat is prachtig', zei de hoca tevreden, 'kaas is toch niet gezond; 't is slecht voor de tanden, veroorzaakt buikpijn en smaakt naar niets.' 'Wat moet dat nu weer betekenen?' verbaasde de vrouw zich, 'eerst praat je zus en dan weer zó, ik weet werkelijk niet wat ik

nu eigenlijk moet geloven!

Ga niet zo tekeer! Het is toch eenvoudig: wanneer er kaas is, geloof je mijn eerste woorden, wanneer er niets is, de laatste.'

P. Krug

1) Turkse Tijn Uilenspiegel.

Uitdaging en antwoord

Inleidingen gehouden tijdens de bijeenkomst 20-jarig bestaan Humanistisch Verbond, door dr. H. J. Roethof, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, prof. dr. J. P. van Praag.
f 1,75

Humanisten over echtscheiding

Inleidingen gehouden op de juristenconferentie v.d. Humanistische Stichting Socrates, door dr. H. J. Roethof, mr. M. Rood-de Boer, mr. H. G. van Veen.
f 1,80

Invloedrijken

Een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachte naar voren hebben gebracht.
f 4,75

Bevrijdend Humanisme

H. Lips.

f 3,90

20 jaar Humanistisch Verbond

Een korte samenvatting over de jaren 1956 - 1966.
f 2,90

Het Humanisme in de moderne wereld

Inleidingen gehouden tijdens het 16e congres.
f 0,85

Te bestellen door storting of overschrijving op giro-rekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met omschrijving van de gewenste brochure.

ANNONCES

Wie wil a.s. studentenechtpaar b.b. h.h. aan woonruimte helpen in Utrecht of omgeving? Brieven aan mej. T. Gelderblom p/a L. Groet, Lessinglaan 11 I, Utrecht, telefoon 030-34511.

Gezelligheidsclubje van alleenstaanden uit Amsterdam e.o., zoekt aanvulling herenleden. 35-50 jr. Beslist middelbaar niveau. Culturele belangstelling. Br. met concrete geg. o. no. 44 aan buro M. en W.

Goed tehuis aangeboden voor jongen of meisje van 13 tot 17 jaar, Lyceum, HBS, HAVO, ULO. Leiding bij het huiswerk. Lochem, tel. 1266.

KALENDER 1967

De kalender 1967 van het HUMANISTISCH VERBOND is verschenen.

Deze is in 2-kleurendruk uitgevoerd.

DE PRIJS IS f 3.-

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door storting of overschrijving van f 3,- op postrekening 30.49.60 t.n.v. het HUMANISTISCH VERBOND Utrecht

In de omschrijving: kalender 1967

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

In het juninummer o.a.

J. P. van Praag: Humanistische antropologie.
L. van Gelder: Pedagogische antropologie en humanisme.
F. P. Huygens: Johan Daisne, lezen met een glimlach der herkenning.

Folder op aanvraag

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**
Postbus 114, Utrecht
Giro 58 22 93

Lees de

„Humanistische Documentatiedienst”

Uitgave van de Humanistische Stichting 'Mens en Wereld'.

Verschijnt 11 x per jaar.

Publikatie van belangrijke berichten van alle humanistische organisaties en van alle persberichten over het georganiseerd humanisme in Nederland (f 3,- p. jaar).

Door storting of overschrijving van f 1,50 ontvangt u alle nog in 1966 verschijnende nummers.

Giro 30 49 60 t.n.v. Hum. Verbond, Utrecht.